

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ І АУДИТУ**

**Кафедра обліку у
виробничій сфері**

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**ОБЛІК І АУДИТ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
ПІДПРИЄМСТВА**

Студента 5 курсу групи ОІСм-11
Спеціальність 8.03050901 «Облік і аудит»
Головка Романа Богдановича

Керівник: Муравський В. В. _____

_____ (посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Тернопіль, 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Економічна сутність зобов'язань та порядок їх визнання.....	5
2. Класифікація зобов'язань та їх оцінка.....	11
3. Методика обліку зобов'язань	16
4. Порядок відображення інформації про зобов'язання у фінансовій звітності.....	24
5. Методика аудиту зобов'язань підприємства.....	29
Висновки.....	36
Перелік використаних джерел.....	38
Розрахункова частина.....	41

ВСТУП

У процесі своєї господарської діяльності суб'єктів господарювання посилюються їхні економічні взаємовідносини з іншими фізичними та юридичними особами, які зумовлюють виникнення зобов'язань. Зобов'язання є джерелом формування та фінансування активів, а також виконують важливу роль у господарській діяльності підприємств, зокрема виробничої галузі. Зобов'язання здійснюючи суттєвий вплив на фінансову стійкість і платоспроможність підприємств, а тому потребують ефективного контролю за фактичним станом розрахунків та управління грошовими потоками. Це уможлиблюється на основі якісної, обґрунтованої, адекватної та достовірної, та інформації про борги, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Чіткі методика та організація обліку й аудиту зобов'язань дають змогу забезпечити отримання об'єктивної інформації для управління заборгованістю з метою прийняття управлінських рішень щодо діяльності підприємства та підтримання їх фінансової стійкості та платоспроможності на високому рівні.

Пошуку шляхів вдосконалення обліку і аудиту зобов'язань присвячені роботи багатьох вчених, серед яких найбільш відомими є розробки І. Бланка, Ф.Ф. Бутинця, Р.Е. Грачевої, С.Ф. Голова, З.В. Задорожного, Я.Д. Крупки, О.М. Петрука, В.С. Леня, І.Я. Омецінська, М.Л. Пятова, В.В. Сопка, та інших. Незважаючи на ґрунтовні дослідження даної ділянки обліку і аудиту, багато питань вимагають подальших досліджень.

Метою написання курсової роботи є вивчення нормативної, інструктивної та наукової літератури щодо обліку й аудиту зобов'язань з метою їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в курсовій роботі визначені такі завдання:

- дослідити економічну сутність зобов'язань;
- визначити порядок їх визнання й оцінки;
- удосконалити облік поточних зобов'язань;
- описати синтетичний та аналітичний облік довгострокових зобов'язань;
- визначити недоліки обліку інших видів зобов'язань;
- оцінити діючу методику аналізу зобов'язань.

1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПОРЯДОК ЇХ ВИЗНАННЯ

В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки, діяльність кожного підприємства супроводжується постійною взаємодією з іншими господарюючими суб'єктами. Але, зазвичай, для забезпечення раціональної співпраці підприємству недостатньо його власних коштів, і це викликає потребу залучення позикового капіталу. В свою чергу, це спричиняє виникнення довгострокових та короткострокових зобов'язань підприємства перед іншими суб'єктами господарювання. Наявність позичених коштів є цілком нормальним та необхідним явищем для будь-якого підприємства, адже вони є основою ринкових відносин між суб'єктами господарювання. Також зобов'язання є важливим фактором впливу на фінансовий стан підприємства, зокрема, на його ліквідність, платоспроможність, кредитоспроможність та фінансову стійкість.

Англійський економіст Б. Райан стверджував, що підприємство можна представити як сукупність зобов'язань, які лежать в основі діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. На його думку, зобов'язання визначають реальне становище підприємства та рамки, в яких воно може функціонувати. З цього випливає, що система зобов'язань кожної організації визначає її потенціал [20, с. 59].

Зобов'язанням належить вагома роль в суспільному розвитку, оскільки вони можуть виступати юридичною формою майнового обороту, або в якості каральних заходів за певні порушення особистих і майнових прав. Основне ж місце зобов'язання займають в майновому обороті, зокрема в сфері виробництва, переміщення, розподілу і реалізації продукції, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, культури, освіти й інших сферах. Виходячи з такого тлумачення зобов'язань актуалізуються дослідження проблем їх відображення в обліку. Зважаючи на динамічність суспільних перетворень, додаткових досліджень вимагають проблеми сутності зобов'язань, враховуючи їх економічну та юридичну природу.

Становлення зобов'язання як правової категорії датується добою античності. Римляни розглядали зобов'язання як загальну категорію, що охоплює всі випадки, коли одна особа несе юридичний обов'язок перед іншою і відповідає за невиконання зобов'язання. В Інституціях Юстиніана міститься загальне визначення зобов'язання – як правові пута, які змушують виконувати все те, що відповідає «праву нашої держави». Визначення зобов'язання як певних правових пут зв'язаності не було випадковим. У стародавній період ця обмеженість не була тільки фігуральним виразом. У Законах XII таблиць містилася норма, яка свідчить, що неспроможного боржника зв'язували шкурами або ланцюгами, вага яких прирівнювалась до ваги речей (срібла, золота та ін.), які він заборгував. Згодом пута, зв'язування, з фізичних перетворились в юридичні. «Зв'язаність» починає виявлятися у майновій відповідальності боржника згідно із зобов'язаннями. Таким чином, в античності зобов'язання виникає як юридична категорія, яка покликана врегулювати відносини між учасниками господарських відносин.

Формування поглядів на категорію зобов'язання пройшло довгий і складний шлях. В різні епохи дана категорія змінювалась та вдосконалювалась. Протягом XV – XX ст. сформувались два окремі наукові напрями в бухгалтерському обліку: економічний та юридичний. Якщо юридичне трактування зобов'язань зародилось ще в XVIII ст., то економічне їх розуміння відноситься до початку XIX ст.

Найбільше вдало теорію зобов'язань обґрунтував Рене Саватьє. В своїх дослідженнях вчений виводить загальну дефініцію обліку: «Бухгалтерський облік представляє собою, головним чином, відображення динаміки вимог та зобов'язань». Причому, зазначав, що вимоги відображаються в активі, зобов'язання – в пасиві балансу, а співвідношенням вимог та зобов'язань визначається економічна стійкість підприємства. Вчений також зазначив, що зобов'язання, які витікають з договорів не отримують повного відображення [15, 176].

Для кожного історичного періоду розвитку обліку існували свої підходи щодо змістовності та обґрунтованості зобов'язань. Однак всі вони базувались тією чи іншою мірою на зобов'язальному праві.

Зобов'язання пронизували сферу майнових відносин у будь-якому суспільстві й в усі часи і були невід'ємною частиною господарського життя країни. Визначення зобов'язання характеризує його як односторонній юридичний зв'язок, що виникає між його учасниками, оскільки акцентується увага виключно на праві кредитора одержати виконання та обов'язку боржника задовольнити право кредитора. В той же час така пасивна поведінка кредитора не відповідає дійсній природі зобов'язання, оскільки з метою задоволення та захисту свого права, він наділений ще й можливістю вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Джерелом зобов'язань є розрахункові операції. Поняття «розрахунки» в переважній більшості містить посилання на зобов'язання: розрахунки виникають за зобов'язаннями або зобов'язання витікають з розрахунків. Стан розрахунків в будь-який момент їх існування характеризується дебіторською та кредиторською заборгованістю для кожного учасника. Слід відмітити, що юридичне поняття «зобов'язання» включає в себе дебіторську і кредиторську заборгованість, а для цілей бухгалтерського обліку до складу зобов'язань дебіторська заборгованість не включається, так як визнається активом підприємства. Такі взаємозв'язки зображені на рис 1.

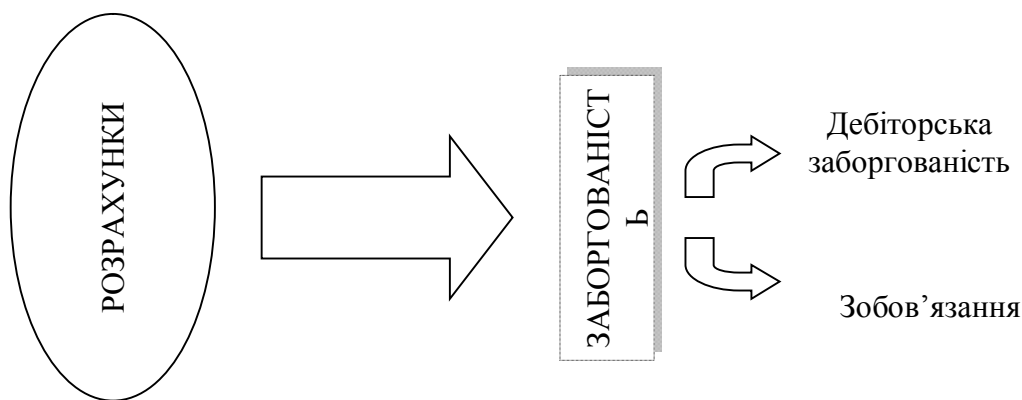

Рис. 1. Порядок утворення зобов'язань та дебіторської заборгованості через розрахункові операції

Відповідно до Н(П)СБО 1 зобов'язання - заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Різні науковці по різному трактують зобов'язання, хоча суть залишається одна і та ж. У табл. 1 відображено деякі трактування терміну «зобов'язання».

Таблиця 1

Визначення поняття «зобов'язання» в науковій літературі

№ з/п	Джерело	Визначення
1	2	3
1	ЗПБО США	Зобов'язання (або пасиви) визначаються як можлива відмова від економічних вигод в майбутньому, зумовлена нині існуючими зобов'язаннями організації з передачі активів або наданню послуг іншим організаціям в майбутньому в результаті операцій або подій, що мали місце в минулому.
2.	МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»	Зобов'язання – це теперішня заборгованість підприємства, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття з підприємства ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди.
3	Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза	Зобов'язання – це борги чи інші зобов'язання підприємства. Вони виникають, головним чином, через придбання товарів та послуг в кредит чи кредитів, які отримує підприємство для свого фінансування.
4	Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Шулепова	Зобов'язання – це борги (заборгованість) підприємства, які виникають внаслідок придбання товарів і послуг у кредит, або кредити, які підприємство отримує для свого фінансування.
5	Г. Шорт Даніел, А. Велш Глен	Зобов'язання – це ймовірні майбутні економічні витрати, які виникають через минулі операції.
6	В.Ф. Палій, В.В. Палій	Зобов'язання підприємства – позиковий капітал, який необхідно повернути кредиторам у встановлені терміни, як правило, з відсотками, які обумовлені договорами за його використання.
7	Б. Нідлз, Х. Андерсон,	Зобов'язання (liabilities) виникають в результаті

	Д. Колдуелл	здійснення фірмою різних угод і є юридичною основою для подальших платежів за товари чи надані послуги.
8	Д. Стоун, К. Хитчинг	Зобов'язання – це дещо, що володіє вартістю і що взяла в борг людина або компанія.

Зобов'язання мають декілька складових: суб'єкти зобов'язання, об'єкти зобов'язання та зміст зобов'язання. Об'єктом майнових прав є майно, а змістом зобов'язання є виконання певних дій (рис. 2). Суб'єктами зобов'язання виступають кредитор і боржник.

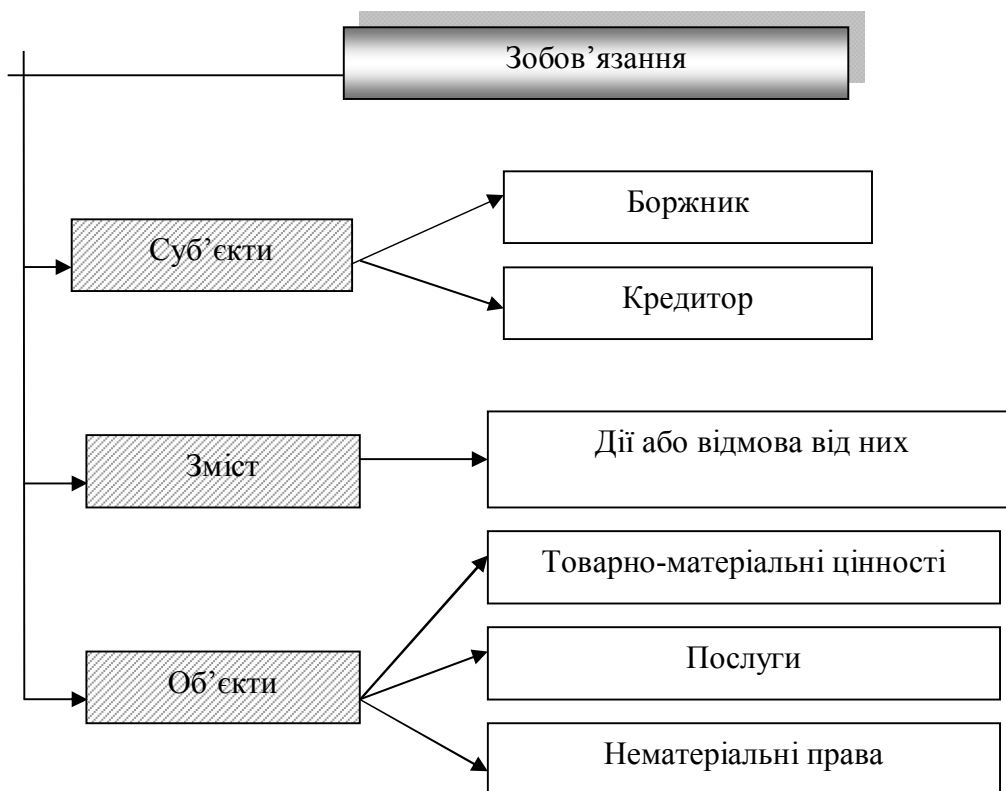

Рис. 2. Складові зобов'язань в системі обліку

Кредитором називають особу, якій належить право вимоги. Боржник - особа, яка несе обов'язок, що відповідає праву вимоги кредитора. Кожний із суб'єктів зобов'язання має права й обов'язки, юридично однакове положення і не підпорядкований іншому. У деяких зобов'язаннях один із суб'єктів виступає виключно як кредитор, інший – виключно як боржник. Проте в чистому вигляді зобов'язань, де кредитор має тільки право, а боржник тільки

обов'язок, виникає порівняно не багато. Вони дістали назву односторонніх, оскільки одна сторона має тільки права, а друга – несе тільки обов'язки. На практиці переважають зобов'язання, де кожна із сторін має певні права і несе відповідні обов'язки. Їх називають двосторонніми. Прикладом одностороннього може бути договір позики грошей: позикодавець має тільки право вимагати повернення грошей і не несе ніяких обов'язків, а боржник (позичальник) несе тільки обов'язки - повернути своєчасно борг. У нього немає ніяких прав відносно кредитора. Прикладами двосторонніх зобов'язань можуть бути договори купівлі-продажу, найму, доручення тощо. У договорі купівлі-продажу продавець має право вимагати сплати ціни, але він також зобов'язаний передати покупцеві продану річ.

Об'єкти зобов'язань – це те, на що спрямовані права і обов'язки суб'єктів. Так кредитор вправі вимагати від боржника вчинення певних дій. Боржник же зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію: передати майно, виконати роботу, надати послуги. Будь-яка дія боржника обумовлена однією з вимог кредитора: дати, надати або зробити.

Зобов'язання може бути визнане за умови дотримання таких вимог:

- його оцінка може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення [18].

Відсутність на дату складання фінансової звітності достатніх умов для визнання зобов'язань, які відображались раніше у фінансовій звітності підприємства, означає необхідність їх списання з одночасним визнанням доходів звітного періоду (тобто зобов'язання не підлягає погашенню).

М. С. Пушкар ширше розкриває умови визнання зобов'язань, базуючись на попередніх:

- зобов'язання відображене в теперішньому часі і є наслідком минулих фактів господарського життя;
- зобов'язання повинно бути виконане, але майбутні платежі мають імовірний характер, оскільки підприємство може мати труднощі з платежами;

- строки виконання зобов'язань можуть бути визначені, але точна дата – невідома;
- суб'єкт, перед яким виникли боргові зобов'язання, повинен бути ідентифікований як особа чи група осіб, хоча в момент реєстрації зобов'язання суб'єкт міг бути не ідентифікованим;
- підприємство визнає необхідність майбутніх платежів кредиторам, щоб надалі підтримувати господарські зв'язки з ними для нормальної підприємницької діяльності [19, с. 482].

Зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок погашення зобов'язання може бути здійснене шляхом:

- передачі оборотних чи необоротних активів,
- сплати грошових коштів,
- надання відповідних послуг, заміни одного зобов'язання на інше.

Якщо раніше визнане зобов'язання не підлягатиме погашенню, тоді його сума включається у склад доходу.

В будь-якому випадку погашення зобов'язання пов'язано з вибуттям активів, а отже, зі зменшенням майбутніх економічних вигод внаслідок вибуття ресурсів підприємства.

2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ЇХ ОЦІНКА

Нині не існує єдиної класифікації зобов'язань, яка б задовольняла потреби всіх користувачів фінансової звітності.

В П(С)БО 11 «Зобов'язання» їх поділяють так:

- довгострокові;
- поточні;
- непередбачені зобов'язання;
- доходи майбутніх періодів.

Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза зобов'язання поділяють на: монетарні й немонетарні; поточні і майбутні; довготермінові та поточні; фактичні, оціночні й умовні [1, с. 50].

В.В. Сопко виходячи з фінансових умов та кращого управління капіталу пропонує поділяти зобов'язання на три групи:

- короткострокові з терміном погашення до одного року;
- середньострокові з терміном погашення від 1 до 3-4 років;
- довгострокові з терміном погашення більше 3-4 років.

Проте зобов'язання, враховуючи їх важливість, слід класифікувати досить детально. Пропонуємо їх класифікувати за такими ознаками:

- 1) за об'єктами зобов'язань (зобов'язання з оплати праці, перед банками, зобов'язання за розрахунками зі страхування, за податками та ін.);
- 2) за видами діяльності (зобов'язання, що виникають в результаті операційної діяльності, фінансової діяльності, інвестиційної діяльності);
- 3) за термінами погашення (до одного місяця, від одного до трьох місяців, від трьох до шести місяців, від шести до дев'яти місяців, від дев'яти місяців до року);
- 4) за видами погашення (погашені безготівковим шляхом, погашені товарами (роботами, послугами), погашені готівкою);
- 5) за співвідношенням прав і обов'язків суб'єктів (односторонні, взаємні);
- 6) за своєчасністю погашення (погашені вчасно, прострочені, пролонговані).

Існує припущення, що поточні зобов'язання погашатимуться за рахунок активів, які класифікуються як поточні у тому ж бухгалтерському балансі, що і ці зобов'язання. Аналогічної думки притримується і Комітет Американського інституту дипломованих бухгалтерів-експертів, який стверджує, що «термін «поточні зобов'язання» використовується головним чином для визначення фінансових обов'язків, щодо яких можна вважати, що їх погашення буде проведено за рахунок поточних активів або утворення інших поточних зобов'язань».

Важливим елементом методу бухгалтерського обліку є оцінка. Можливість виразити майно, капітал та зобов'язання підприємства в єдиному грошовому вимірнику визначає можливість раціонального управління процесом господарювання. Оцінка зі своєї сторони забезпечує можливість формування звітності. Точна оцінка впливу інфляційних процесів на показники бухгалтерської звітності сприяє обґрунтованості даних, що отримуються з облікових реєстрів, а також правильності їхнього інтерпретування.

Оцінка статей бухгалтерського балансу – вираження в грошовому обчисленні окремих видів господарських засобів і джерел їхнього формування, які відображаються в бухгалтерському балансі. На думку А.Г. Загороднього, важливою вимогою до оцінки є її реальність, яка забезпечується достовірністю даних бухгалтерського обліку та принципами обліку господарських операцій. Л.Г. Ловінська мету оцінки визначає функцією управління, у межах якої вона реалізується. Оцінки, які використовуються різними функціями управління або є їх результатом, мають одну спільну властивість – у вартісному вимірі відтворюють різні боки або аспекти господарської діяльності або економічної діяльності. Диференціація економічних оцінок може відбуватися за їх метою або сферою застосування, методом розрахунку та джерелом вихідних даних.

Підвищена потреба щодо забезпечення достовірності оцінки виникає в часи інфляційних процесів, оскільки зміни вартості не завжди своєчасно відображаються в бухгалтерському обліку відповідно до динаміки ринку. Наявність інфляції насамперед змінює зобов'язань, зокрема зобов'язань відповідно до укладених договорів. Предметом зобов'язання в юридичному сенсі «є не відома абстрактна цінність, а грошові знаки в певній сумі рахункових одиниць. Зміни в купівельній силі грошей, договори, що прослідували з дня висновку, не змінюють суми боргу; зміни ці не впливають на платіжну силу грошей, яка завжди визначається «за номіналом». У даному випадку йдеться про юридичну оцінку зобов'язань, що виражається або в

сумі ціни операції, визначеної сторонами (зобов'язання, підставою яких є договір), або в сумах, що встановлюються відповідно до законодавства (зобов'язання, підставою яких є закон), або в сумах відшкодування збитку, визнаних пасивною стороною зобов'язання, або присуджених судом (зобов'язання, підставою яких є делікт). При цьому протягом часу з моменту виникнення зобов'язання до моменту його погашення сума може змінитися тільки через дію вказаних чинників, тобто відповідно до договору [1].

Одночасно бухгалтерська оцінка є основою економічної. Остання визначає абсолютно інші правила оцінки зобов'язань господарюючих суб'єктів, побудовані на принципі тимчасової цінності грошових коштів. Розрахунок оціночної величини припускає або обчислення «сьогоднішньої» суми в «завтрашніх» грошах – це так звана процедура нарощування або розрахунок «завтрашньої» суми в «сьогоднішніх» грошах – процедура дисконтування. Такий підхід (природно, з певним ступенем відносності) дозволяє встановити, наскільки за період з дати виникнення зобов'язання до дати його погашення знеціниться сума, що належить до отримання.

В міжнародній практиці застосовують такі види оцінок для зобов'язань (рис. 3).

В МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» зазначено, що найкраща оцінка видатків, необхідних для погашення існуючого зобов'язання, - це сума, яку підприємство обґрунтовано сплатило б для погашення зобов'язання або передало б його третій стороні на кінець звітного періоду. Часто неможливо або невиправдано дорого погасити зобов'язання або передати його на кінець звітного періоду. Проте наближена оцінка суми, яку підприємство обґрунтовано сплатило б, щоб погасити зобов'язання або передати його, дає найкращу оцінку видатків, потрібних для погашення існуючого зобов'язання на кінець звітного періоду.

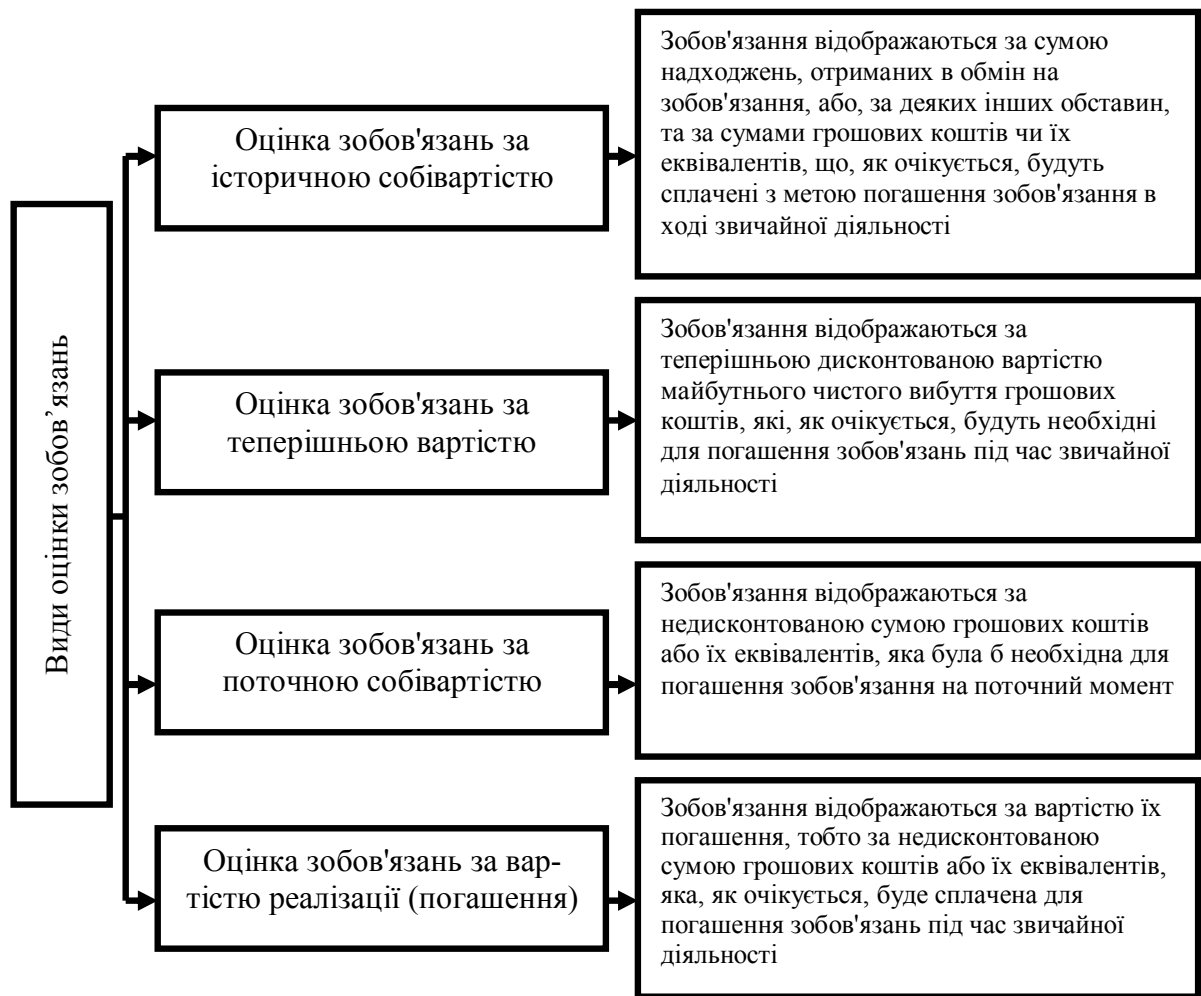

Рис. 3. Класифікація видів оцінки зобов'язань

Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язання [18].

Поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою погашення.

Сума забезпечення визначається за обліковою оцінкою ресурсів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), необхідних для погашення відповідного зобов'язання, на дату балансу.

Відповідно до принципу бухгалтерського обліку та фінансової звітності «обачність» в обліку мають застосовуватися такі методи оцінки, які будуть запобігати завищенню оцінки активів і доходів та зниженню оцінки

зобов'язань і витрат суб'єктів господарювання. Отже, зобов'язання необхідно оцінювати таким методом, який би не занижував їхню суму.

Для ведення достовірного обліку зобов'язань, як і інших об'єктів обліку, застосовується відповідна система нормативних документів. Нині в Україні система бухгалтерського обліку регулюється документами різних рівнів. Перший рівень: Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»; Господарський кодекс України від 16.04.03 р. № 436-IV; Цивільний кодекс України від 01.16.03 р. № 435-IV; Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті; Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI; Законом України «Про оплату праці».

Другий рівень – нормативний. Він включає Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (зокрема, П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 11 «Зобов'язання», П(С)БО 15 «Дохід» та ін.), План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкцію про його застосування. Третій рівень – методичний. Він включає методичні рекомендації щодо застосування Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які розробляють міністерства і відомства в межах своєї компетенції у відповідності до галузевих особливостей підприємств. Четвертий рівень включає робочі документи (наказ про облікову політику підприємства; робочий План рахунків обліку та ін.), що створюють економічні служби підприємства.

3. МЕТОДИКА ОБЛІКУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» до поточних зобов'язань включають:

- короткострокові кредити банків;
- поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями;
- короткострокові векселі видані;

- кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги;
- поточну заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, за розрахунками з бюджетом, за розрахунками з позабюджетних платежів, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків;
- поточні забезпечення;
- інші поточні зобов'язання [18].

У П(С)БО 11 «Зобов'язання» передбачена така структура довготермінових зобов'язань:

- довгострокові кредити банків;
- інші довгострокові зобов'язання;
- відстрочені податкові зобов'язання;
- довгострокові забезпечення [18].

Забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

У бухгалтерському обліку зобов'язання реєструється лише тоді, коли у зв'язку з ним виникає заборгованість. Як правило, заборгованість виникає після одержання прав використання на матеріальні цінності і послуги. водночас, невиконання укладеної угоди може призвести до штрафних санкцій, заборгованість за якими також має відобразитись у бухгалтерському обліку. Для забезпечення своєчасності розрахунків між підприємством і контрагентами у договорі при його укладанні слід відобразити як відповідальність за порушення термінів оплати за отримані матеріальні цінності, так і передбачити знижки за дострокове погашення заборгованості. Це дисциплінуватиме кредиторів у дотриманні термінів повернення коштів.

Окрім цього, підприємства-кредитори матимуть можливість обрання одного з найбільш вигідних варіантів своїх дій: або тимчасове використання коштів контрагентів у свої господарській діяльності, або погашення кредиторської заборгованості з отриманням відповідних знижок.

Інформацію про стан виконання договору отримують із таких первинних документів:

- накладні відправника на відпуск товарно-матеріальних цінностей (накладні, товарно-транспортні накладні, інвойси тощо);
- журнал обліку вантажів, що надійшли (форма М-1);
- прибутковий ордер (М-4);
- акт про приймання матеріалів (М-7);
- акт про виявлені дефекти устаткування (М-17);
- платіжні та розрахункові документи;
- авансові звіти про використання виданої на господарські потреби готівки;
- інші документи, що підтверджують надходження матеріальних цінностей на підприємство та оплату за них.

Перелік основних первинних документів та реєстрів, що застосовуються при обліку зобов'язань наведений в табл. 2.

Таблиця 2

Основні документи та реєстри, що застосовуються при обліку зобов'язань

Вид зобов'язань	Підстави для відображення	Синтетичний облік
1	2	3
48 Цільове фінансування і цільові надходження	Договори (з бюджетами та фондами, фізичними та юридичними особами), документи про передачу активів, документи про виконання умов за договорами	Журнал 7
49 Страхові резерви	Бухгалтерська довідка-розрахунок	Журнал 7
50 Довгострокові позики	Договір позики, довідки-розрахунки, виписки банку про надходження та погашення позик	Журнал 2
51 Довгострокові векселі видані	Договори, реєстри виданих даних	Журнал 3
52 Довгострокові зобов'язання за облігаціями	Рішення про випуск облігацій, виписка з реєстру випуску, документи на отримання активів за продані та про розрахунки за викупленими	Журнал 3, розділ 2

	облігаціями	
53 Довгострокові зобов'язання з оренди	Договір фінансової оренди з розрахунком плати за устаткування та фінансових витрат, виписки банку про розрахунки, бухгалтерські довідки-розрахунки	Журнал 3, розділ 2
54 Відстрочені податкові зобов'язання	Бухгалтерські довідки-розрахунки	Журнал 3, розділ 2
55 Інші довгострокові зобов'язання	Договори про відстрочку зобов'язань за податками та внесками до фондів, договори про фінансову допомогу, акти звірки зобов'язань, бухгалтерські довідки-розрахунки	Журнал 3, розділ 2
60 Короткострокові позики	Договір позики, бухгалтерські довідки-розрахунки, виписки банку про надходження та погашення позик	Журнал 2, розділ 2
62 Короткострокові векселі видані	Книга обліку векселів виданих	Журнал 3, розділ 1
63 Розрахунки з постачальниками та підрядниками	Договір, накладні, податкові накладні, платіжні документи про сплату заборгованості та авансів	Журнал 3, розділ 1
64 Розрахунки за податками й платежами	Бухгалтерська довідка-розрахунок	Журнал 3, розділ 2
65 Розрахунки зі страхування	Бухгалтерська довідка-розрахунок, документи з нарахування заробітної плати	Журнал 5 (5а)
66 Розрахунки за виплатами працівникам	Відомості П-49, П-50, П-51, П-52, Книга обліку заробітної плати	Журнал 5 (5а)
67 Розрахунки з учасниками	Відомість обліку дивідендів нарахованих, платіжна відомість, відомості та виписки банку про перерахування дивідендів на картрахунки	Журнал 3, розділ 2
68 Розрахунки за іншими операціями	Договори, акти, накази про надання благодійної допомоги, відомості про нарахування благодійної допомоги, бухгалтерські довідки, інші документи, що підтверджують виникнення кредиторської заборгованості	Журнал 3, розділ 1
69 Доходи майбутніх періодів	Договори поставки, документи на реалізацію, інформація у пресі та гарантійних талонах	Журнал 3, розділ 2

Враховуючи значну кількість кредиторів і автоматизацію облікового процесу, основними регістрами з обліку зобов'язань є відповідні машинограми (аналізи рахунків, відомості тощо)

На рахунку 47 "Забезпечення майбутніх витрат і платежів" ведеться узагальнення інформації про рух коштів, які за рішенням підприємства резервуються для забезпечення майбутніх витрат і платежів і включення їх

до витрат поточного періоду (за винятком суми забезпечення, що включається до первісної вартості основних засобів).

За кредитом рахунку відображається нарахування забезпечень, за дебетом - їх використання.

На рахунку 48 "Цільове фінансування і цільові надходження" ведеться облік та узагальнення інформації про наявність та рух коштів фінансування заходів цільового призначення (в тому числі отримана гуманітарна допомога). За кредитом рахунку 48 "Цільове фінансування і цільові надходження" відображаються кошти цільового призначення, для фінансування певних заходів, за дебетом - використані суми за певними напрямками, визнання їх доходом, а також повернення невикористаних сум [7].

На рахунку 50 "Довгострокові позики" ведеться облік розрахунків за довгостроковими позиками банків та іншими залученими позиковими коштами у інших осіб, які не є поточним зобов'язанням.

За кредитом рахунку 50 "Довгострокові позики" відображаються суми одержаних довгострокових позик а також переведення короткострокових (відстрочених), за дебетом - погашення заборгованості за ними та переведення до поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями.

На рахунку 51 "Довгострокові векселі видані" ведеться облік розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за іншими операціями, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями та не є поточним зобов'язанням.

Рахунок 52 "Довгострокові зобов'язання за облігаціями" призначено для обліку розрахунків з іншими особами за випущеними та сплаченими власними облігаціями строком погашення більше дванадцяти місяців з дати балансу [7].

Рахунок 53 "Довгострокові зобов'язання з оренди" призначений для узагальнення інформації про стан розрахунків з орендодавцями за необоротні

активи, передані на умовах довгострокової оренди, а також за оборотні матеріальні активи, кошти та цінні папери, отримані за договором оренди цілісного майнового комплексу. За кредитом рахунку 53 "Довгострокові зобов'язання з оренди" відображається нарахування заборгованості перед орендодавцем за одержані об'єкти довгострокової оренди, за дебетом - її погашення, переведення до короткострокових зобов'язань, списання тощо.

На рахунку 54 "Відстрочені податкові зобов'язання" ведеться облік суми податків на прибуток, які сплачуватимуться в наступних періодах внаслідок виникнення тимчасової різниці між балансовою вартістю активів або зобов'язань та оцінкою цих активів або зобов'язань, яка використовується з метою оподаткування. За кредитом рахунку 54 "Відстрочені податкові зобов'язання" відображається сума податку на прибуток, що підлягає сплаті в майбутніх періодах відповідно до оподатковуваних тимчасових різниць, за дебетом - зменшення відстрочених податкових зобов'язань за рахунок нарахування поточних податкових зобов'язань. Визначення суми відстроченого податкового зобов'язання здійснюється згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 17 "Податки на прибуток". Аналітичний облік відстрочених податкових зобов'язань ведеться за видами активів або зобов'язань, між оцінками яких для відображення в балансі та цілей оподаткування виникла різниця.

Рахунок 55 "Інші довгострокові зобов'язання" призначено для узагальнення інформації про розрахунки з іншими кредиторами та за іншими операціями, заборгованість за якими не є поточним зобов'язанням та облік яких не відображається на решті рахунках класу 5 "Довгострокові зобов'язання". Зокрема, на цьому рахунку відображається відстрочена відповідно до законодавства заборгованість з податків, зборів (обов'язкових платежів), фінансова допомога на зворотній основі тощо. За кредитом рахунку 55 "Інші довгострокові зобов'язання" відображається збільшення довгострокових зобов'язань, за дебетом - їх погашення, переведення до короткострокових, списання тощо.

На рахунку 60 "Короткострокові позики" ведеться облік розрахунків у національній і іноземній валютах за кредитами банків, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців з дати балансу, та за позиками, термін погашення яких минув. За кредитом рахунку відображаються суми одержаних кредитів (позик), за дебетом - сума їх погашення та переведення до довгострокових зобов'язань у разі відстрочення кредитів (позик).

Рахунок 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями" призначено для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових, при настанні строку погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу [7].

На рахунку 62 "Короткострокові векселі видані" ведеться облік розрахунків за заборгованістю постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи та за іншими операціями, на яку підприємством видані векселі. За кредитом рахунку 62 "Короткострокові векселі видані" відображається видача векселів в забезпечення поставок (робіт, послуг) постачальників та інших кредиторів та в забезпечення інших операцій, за дебетом - погашення заборгованості за виданими векселями, її списання тощо. Аналітичний облік ведеться за кожним виданим векселем та за строками їх погашення.

На рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" ведеться облік розрахунків з постачальниками та підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконанні роботи і надані послуги. На цьому рахунку учасник промислово-фінансової групи веде облік розрахунків за одержані від учасників ПФГ товарно-матеріальні цінності (роботи, послуги). За кредитом рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" відображається заборгованість за одержані від постачальників та підрядників товарно-матеріальні цінності, прийняті роботи, послуги, за дебетом - її погашення, списання тощо.

Рахунок 64 "Розрахунки за податками й платежами" призначено для узагальнення інформації про розрахунки підприємства за усіма видами платежів до бюджету, включаючи податки з працівників підприємства, та за фінансовими санкціями, що справляються в дохід бюджету. На цьому рахунку також узагальнюється інформація про інші розрахунки з бюджетом, зокрема за субсидіями, дотаціями та іншими асигнуваннями. Порядок справляння таких платежів регулюється чинним законодавством. За кредитом рахунку 64 "Розрахунки за податками й платежами" відображаються нараховані платежі до бюджету, за дебетом - належні до відшкодування з бюджету податки, їх сплата, списання тощо [7].

На рахунку 65 ведеться облік розрахунків за відрахуванням на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, за індивідуальним страхуванням персоналу підприємства, страхуванням майна та за іншими розрахунками за страхуванням. За кредитом рахунку 65 "Розрахунки за страхуванням" відображаються нараховані зобов'язання за страхуванням, а також одержані від органів страхування кошти, за дебетом - погашення заборгованості та витрачання коштів страхування на підприємстві.

На рахунку 66 "Розрахунки за виплатами працівникам" ведеться узагальнення інформації про розрахунки за виплатами працівникам, які належать як до облікового, так і до необлікового складу підприємства, - з оплати праці (за всіма видами заробітної плати, премій, допомог тощо), за не одержані в установленій строк з каси підприємства суми з виплат працівникам, за іншими поточними виплатами.

Рахунок 67 "Розрахунки з учасниками" призначено для узагальнення інформації про розрахунки з учасниками та засновниками підприємства, що пов'язані з розподілом власного капіталу (дивіденди, повернення часток тощо). За кредитом рахунку 67 "Розрахунки з учасниками" відображається збільшення заборгованості підприємства перед засновниками та учасниками товариства, за дебетом - її зменшення (погашення), в тому числі реінвестування доходів тощо.

На рахунку 68 "Розрахунки за іншими операціями" ведеться облік розрахунків за операціями, що не можуть бути відображені на рахунках 63-67. Аналітичний облік розрахунків з іншими кредиторами ведеться окремо за підприємствами, організаціями, установами та фізичними особами, з якими здійснюються розрахунки.

Рахунок 69 "Доходи майбутніх періодів" призначено для узагальнення інформації щодо одержаних доходів у звітному періоді, які підлягають включенню до доходів у майбутніх звітних періодах [7].

До доходів майбутніх періодів відносяться, зокрема, доходи у вигляді одержаних авансових платежів за здані в оренду основні засоби та інші необоротні активи (авансові орендні платежі), передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання, виручка від продажу квитків транспортних і театральних-видовищних підприємств, абонентна плата за користування засобами зв'язку тощо.

За кредитом рахунку 69 "Доходи майбутніх періодів" відображається сума одержаних доходів майбутніх періодів, за дебетом - їх списання на відповідні рахунки обліку доходів та включення до складу доходів звітного періоду.

Аналітичний облік доходів майбутніх періодів ведеться за їх видами, датами їх утворення і визнання доходами звітного періоду.

4. ПОРЯДОК ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ

Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підприємства зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до установчих документів, якщо інше не передбачене законом. Органам виконавчої влади та іншим користувачам фінансова звітність подається

відповідно до законодавства. У Наказі про облікову політику підприємства треба чітко розписати обов'язки працівників бухгалтерії щодо складання звітних форм, подання їх за призначенням із обов'язковим визначенням термінів, а також визначення конкретних умов (виконавці, терміни складання й подання звітності, способи надання користувачам, визначення органу, який публікує звітність тощо) складання й подання звітності відповідно до вимог згаданого закону. Тому доцільно, аби на підприємствах були складені деталізовані плани-графіки складання й подання звітності, в яких визначено обов'язки працівників щодо її забезпечення відповідно до встановлених вимог.

Нині в умовах економічної кризи суттєво погіршився фінансово-майновий стан ряду суб'єктів господарювання, знизилась їхня прибутковість, платоспроможність, ліквідність. Одним з важелів підвищення ефективності господарської діяльності підприємств є отримання достовірної інформації про їх майно та джерела його утворення для забезпечення процесу управління. Основним носієм такої інформації є Баланс.

Баланс є важливим компонентом системи інформаційного забезпечення підприємства. З такої форми звітності зовнішні й внутрішні користувачі повинні отримувати достовірну інформацію про активи та пасиви підприємства на певний момент часу. Різним користувачам інформації необхідна різна її деталізація. «Користувачі інформації відрізняються за рівнем істотності інтересу і типом використовуваної ними інформації (фінансової або нефінансової) для ухвалення рішень, – зазначають І.А. Панченко, М.П. Городиский. – При цьому інтереси у них можуть бути схожі, але вимоги до обсягу і вмісту необхідної інформації істотно відрізнятися». Тому необхідно створити таку форму Балансу, яка б задовольняла інтереси користувачів фінансової звітності та, водночас, не була перенасичена надлишковою інформацією.

Форма Балансу до лютого 2013 р. регламентувалася Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 2 «Баланс». На той час актив

Балансу складався з наступних розділів: I. Необоротні активи; II. Оборотні активи; III. Витрати майбутніх періодів; IV. Необоротні активи та групи вибуття. Пасив форми № 1 містив такі п'ять розділів: I. Власний капітал; II. Забезпечення таких витрат і платежів; III. Довгострокові зобов'язання; IV. Поточні зобов'язання; V. Доходи майбутніх періодів.

У лютому 2013 р. на зміну вищевказаного було прийняте нове НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11]. Тепер Баланс має подвійну назву: Баланс (Звіт про фінансовий стан). В активі форми № 1 статті згруповані наступним чином: I. Необоротні активи; II. Оборотні активи; III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття. В пасиві виділено чотири розділи: I. Власний капітал; II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення; III. Поточні зобов'язання і забезпечення; IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групи вибуття.

До лютого 2013 р. у Балансі зобов'язання були представлені у таких чотирьох розділах:

Розділ II. Забезпечення наступних витрат і платежів;

Розділ III. Довготермінові зобов'язання;

Розділ IV. Поточні зобов'язання;

Розділ V. Доходи майбутніх періодів.

Після набрання чинності НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зобов'язання представлені у Балансі (Звіті про фінансовий стан) у трьох розділах:

Розділ II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення;

Розділ III. Поточні зобов'язання і забезпечення;

Розділ IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття [11].

Щодо довготермінових зобов'язань, то як до, так і після прийняття НП(С)БО 1, слід відзначити досить низьку інформативність їх представлення у Балансі. Нині такі зобов'язання розкриваються у статтях «Відстрочені

податкові зобов'язання» (рядок 1500), «Довгострокові кредити банків» (рядок 1510), «Інші довгострокові зобов'язання» (рядок 1515). В період кризи, коли вітчизняний ринок цінних паперів розвинутий слабо, така низька інформативність II розділу пасиву Балансу не створюватиме значні труднощі для користувачів фінансової звітності. Однак, вважаємо, в період високого розвитку економіки даний склад статей Балансу не задовольнятиме вимоги користувачів. Тому вважаємо, для розкриття у звітності інформації про довгострокові зобов'язання слід використовувати такі статті: «Довгострокові кредити банків»; «Довгострокові зобов'язання за вексями»; «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; «Довгострокові зобов'язання з оренди»; «Відстрочені податкові зобов'язання»; «Інші довгострокові зобов'язання».

Поточні зобов'язання представлені у Балансі досить розгорнуто, оскільки на вітчизняних підприємствах виникають більшість їх видів. Позитивним у новому Балансі (Звіті про фінансовий стан) є виділення окремим рядком 1621 заборгованості перед бюджетом з податку на прибуток. Така зміна підвищила інформаційну цінність даного звіту, оскільки користувачі фінансової звітності зможуть за даними Балансу оцінити рівень прибутковості підприємства.

На думку І.Я. Омецінської, дискусійним залишається включення до розділу III «Поточні зобов'язання і забезпечення» доходів майбутніх періодів. До 1.01.2000 р. в Україні доходи майбутніх періодів відображались у балансі окремою статтею I розділу пасиву Балансу «Джерела власних та прирівняних до них коштів». З 1.01.2000 р. для обліку таких доходів у Балансі було виділено окремий розділ. З 07.02.2013 р. доходи майбутніх періодів перенесені до складу розділу «Поточні зобов'язання і забезпечення». Тепер вони відображаються у рядку 1665 перед рядком «Інші поточні зобов'язання». Таке відображення є досить суперечливим, так як у П(С)БО 11 «Зобов'язання» [18] доходи майбутніх періодів не включені до складу поточних зобов'язань, а відображені окремим видом зобов'язань. В свою чергу, в Інструкції про застосування Плану рахунків [7] доходи майбутніх

періодів представлені у класі 6 «Поточні зобов'язання», що посилює неоднозначність підходу до такого роду пасивів [13].

Згідно з раніше діючим П(С)БО 2 «Баланс» їх відображали у розділі II «Забезпечення наступних витрат і платежів» між розділами, які містять інформацію про власний капітал та довгострокові зобов'язання, натякаючи на їх довгостроковий характер та певну спорідненість з власним капіталом. З прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» забезпечення перестали існувати як окремий вид зобов'язань і їх у П(С)БО 11 «Зобов'язання» розділили на два типи: один включили у склад поточних зобов'язань (поточні забезпечення), інший – у склад довгострокових зобов'язань (довгострокові зобов'язання). Водночас у новому Балансі (Звіті про фінансовий стан) забезпечення в назвах розділів II та III винесені за межі відповідно довгострокових та поточних зобов'язань: «Довгострокові зобов'язання і забезпечення», «Поточні зобов'язання і забезпечення». У Плані рахунків та Інструкції про його застосування забезпечення поміщені в один клас з власним капіталом (клас 4 «Власний капітал та забезпечення зобов'язань»), наголошуючи на їх спорідненість.

Слід відмітити, що сутність забезпечень є досить не однозначною. З одного боку, вони мають ознаки зобов'язань: характеризуються часом погашення, їх спричиняють минулі події, мають витратний характер, їх погашення ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди. З іншого боку, забезпечення створюються за рахунок власного капіталу та на момент відображення у Балансі відсутня ідентифікація суб'єктів заборгованості, тому вони мають спорідненість з власним капіталом. На нашу думку, забезпечення необхідно перенести до першого розділу пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) «Власний та прирівняний до нього капітал», оскільки забезпечення являють собою акумулювання власних коштів підприємства, виплата яких може і не відбутися.

З прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» у

Балансі (Звіті про фінансовий стан) з'явився новий розділ IV «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття». Такі зміни зумовило прийняття П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність». На основі наказу Міністерства фінансів України № 353 до Плану рахунків бухгалтерського обліку введено нові субрахунки:

286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»;

680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу».

Доцільно було б замість введення нового розділу пасиву балансу ліквідувати III розділ активу «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття», перенісши його інформацію у другий розділ активу Балансу «Оборотні активи». Тоді логічним буде перенесення даних з нововведеного четвертого розділу пасиву в окремий рядок розділу «Поточні зобов'язання та забезпечення». Логічність такого перенесення підтверджується відображенням розрахунків, пов'язаних з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу, на субрахунок 680, який знаходиться в класі 6 Плану рахунків «Поточні зобов'язання».

5. МЕТОДИКА АУДИТУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВА

В період становлення ринкової економіки в Україні аудиторська діяльність набуває подальшого розвитку. Суб'єкти господарювання замовляють не тільки послуги з проведення обов'язкового аудиту, а й перевірки окремих видів діяльності, типів операцій, стану розрахунків тощо.

В Законі України «Про аудиторську діяльність» вказується, що аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил

(внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів. Це визначення відносить аудит до незалежного фінансового контролю, оскільки у преамбулі до Закону України «Про аудиторську діяльність» зазначено, що цей закон визначає правові засади здійснення аудиторської діяльності в Україні і спрямований на створення системи незалежного фінансового контролю з метою захисту інтересів користувачів фінансової та іншої економічної інформації. Отже, зазначеним Законом аудит визначено як одну із форм фінансового контролю.

У ринкових умовах господарювання фінансовий стан кожного суб'єкта господарювання залежить від його взаємовідносин з іншими суб'єктами господарювання, і тому всі вони потребують достовірної інформації про своїх контрагентів, включаючи й інформацію про платоспроможність, про дотримання останніми договірних відносин, платіжної дисципліни тощо. Аудитор, видаючи позитивний висновок, стає гарантом добросовісних відносин між контрагентами.

Метою аудиту зобов'язань є підтвердження аудиторським висновком інформації щодо повноти, достовірності, законності та об'єктивності здійснених і відображених у бухгалтерському обліку й звітності розрахункових операцій та заборгованості. Основним завданням аудиту зобов'язань є встановлення об'єктивної істини щодо інформації про розрахункові операції, кредиторську заборгованість та складання думки аудитором про достовірність, законність, повноту та об'єктивність відображених у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності операцій щодо зобов'язань, донесення цієї думки через аудиторський висновок до користувачів інформації.

Джерелами інформації аудиту зобов'язань є:

- первинні документи (договори, рахунки, рахунки-фактури, накладні, звіти касира, касові ордера, банківські виписки);
- реєстри синтетичного та аналітичного обліку зобов'язань;
- головна книга;

- форма річної фінансової звітності № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів»; форма № 5 «Примітки до річної фінансової звітності»;
- звіти аудиторів, акти документальних ревізій;
- акти звірок;
- документи щодо претензійно-позовних справ тощо.

Під час перевірки зобов'язань має бути вивчена реальність заборгованості, встановлені причини і терміни утворення заборгованості, перевірена наявність простроченої заборгованості, вивчена кредиторська заборгованість, за якою минув термін позовної давності, з'ясована правильність списання заборгованості, термін позовної давності якої минув, перевірена достовірність відображення за відповідними статтями балансу суми зобов'язань, перевірена правильність та обґрунтованість списання заборгованості.

Загалом для досягнення поставленої мети та виконання завдань аудиту зобов'язань, які стоять перед аудитором, останній повинен перевірити:

- правильність оцінки зобов'язань;
- правильність класифікації зобов'язань;
- наявність виправдовувальних документів при отриманні матеріальні цінностей і правильність їх оформлення;
- повноту оприбуткування отриманих цінностей;
- правильність оплати за отримані матеріальні цінності;
- своєчасність розрахунків з підзвітними особами та наявність відповідного документального підтвердження таких розрахунків;
- правильність нарахування податків і обов'язкових платежів;
- наявність на рахунках простроченої заборгованості та зобов'язань з терміном позовної давності, який минув;

- стан синтетичного й аналітичного обліку за розрахунковими операціями, правильність використання відповідних рахунків Плану рахунків;
- правильність перенесення вхідного сальдо при відкритті відповідних рахунків Головної книги на наступний обліковий період;
- правильність розрахунків за зобов'язаннями (оплата грошовими коштами, векселями, іншими матеріальними цінностями, застосування бартерних операцій);
- наявність відповідних необхідних роз'яснень у примітках до фінансової звітності, зокрема про величину непередбачених зобов'язань;
- зіставлення показників фінансової бухгалтерської і не бухгалтерської звітності щодо зобов'язань.

Практичні завдання аудиту зобов'язань такі:

- у разі встановлення помилок, фактів обману або інших відхилень від норми в безготівкових розрахунках на прохання клієнта надати консультацію щодо їх виправлення;
- внести пропозиції щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю за зобов'язаннями;
- у процесі перевірки аудитор може вказати на шляхи покращення системи розрахунків, запропонувати оптимальніші рішення.

Методика та організація аудиторської перевірки визначається належною системою інформаційного забезпечення аудитора про суб'єкт господарської діяльності. Жодна контрольна аудиторська процедура не може бути використана без інформаційного забезпечення, що, в свою чергу, потребує упорядкованої систематизації інформаційного забезпечення аудиту зобов'язань.

Методи контролю, які застосовуються при аудиті зобов'язань такі:

- 1) нормативно-правове регулювання, тобто визначення законності заборгованості, правомірності господарських операцій, в результаті яких вона виникла;

- 2) документальний, тобто перевірка документального підтвердження сум заборгованості, перевірка реєстрів синтетичного та аналітичного обліку у співставленні з даними первинних документів, розрахунково-обчислювальні перевірки та ін.;
- 3) фактичний, тобто інвентаризація зобов'язань;
- 4) аудиторський висновок про перевірку зобов'язань.

При аудиті зобов'язань слід визначити особливу роль аналітичних процедур, застосування яких на різних етапах аудиту залежатиме від мети і масштабів перевірки. На етапі планування рекомендується в необмеженому обсязі застосовувати аналітичні процедури, але винятково використовуючи методи вивчення та порівняння даних на основі розуміння аудитором загальних тенденцій політики розрахункових операцій на підприємстві й організації їх обліку. Це дасть змогу виявити певні факти, перевірити взаємоузгодженість суміжних показників, визначити напрями, а також чинники, що вплинули на величину і динаміку заборгованості, встановити причини значних відхилень та сконцентрувати увагу на найважливіших або на найпроблемніших моментах перевірки, що має бути відображено у відібраних в програмі аудиту відповідних аудиторських процедурах по суті [14].

Вважаємо доцільним застосовувати аналітичні процедури на етапі загального огляду і на етапі перевірки розрахунків з різними кредиторами під час здійснення незалежних тестів по суті щодо підтвердження залишків заборгованості. Виконання запланованих процедур має здійснюватися системно у певній послідовності, що визначається як аудиторський процес та умовно розбивається на складові частини.

Підготовчий етап процесу аудиту передбачає розгляд та оцінку діючої на підприємстві системи розрахункових відносин, вивчення й оцінку застосовуваних форм розрахунків, попереднє тестування систем контролю й обліку, оцінку регламентного забезпечення, аналіз діяльності відділу постачання підприємства з метою отримання доказів відповідності й

ефективності загальної організації обліку та контролю розрахункових операцій.

На етапі детальної перевірки здійснюють переважно перевірки по суті, спрямовані на виявлення повноти та точності оцінки зобов'язань за перевірений період і правильності віднесення витрат, які виникають внаслідок розрахункових операцій, на собівартість, інші витрати підприємства. Як правило, їх проводять вибіркоким способом, зважаючи на високу трудомісткість такої перевірки й значні масиви інформації, що перевіряється. У будь-якому разі аудитору треба визначити можливість і доцільність здійснення аудиторської вибірки стосовно кожної конкретної сукупності даних.

Суцільній перевірці можуть бути піддані ті види розрахункових операцій, сальдо яких склалось як результат нетипових чи ризикованих операцій. Крім того, за деякими підсукупностями даних, кількість їх елементів може бути настільки малою, що застосування аудиторської вибірки буде неправомірним (наприклад, при перевірці нарахування заробітної плати управлінському персоналу).

У разі прийняття рішення про здійснення вибіркової перевірки, аудитору треба виважено підійти до визначення обсягу і періоду відібраних документів чи операцій. При перевірці всієї сукупності інформації про заборгованість доцільно здійснити її стратифікацію, спрямовану на зменшення обсягу вибірки і ризику вибіркового дослідження, за періодом перевірки (місяць, квартал, рік – залежно від охопленого аудитором періоду) й такими напрямками: розрахунки за коротко- і довготерміновими позиками; заборгованість за векселями виданими, облігаціями; розрахунки з іноземними постачальниками; розрахунки з вітчизняними постачальниками; розрахунки за податками і платежами за видами; розрахунки зі страхування; виплати працівникам-погодинникам; виплати працівникам-відрядникам; розрахунки з учасниками; розрахунки за авансами одержаними; створення забезпечень наступних витрат і платежів; розрахунки за іншими операціями.

Відібравши елементи для проведення вибіркового дослідження, виконують аудиторські процедури для отримання доказів у обсязі, необхідному для формування думки аудитора про достатність та ефективність засобів контролю і про достовірність облікових і звітних даних.

При аудиті зобов'язань має бути проведено одночасно тестування засобів контролю (перевірки на відповідність) та перевірки по суті (аналітичні процедури та детальні тести оборотів і сальдо рахунків), зважаючи на різні цілі, критерії оцінки й отримані результати.

Весь процес аудиту зобов'язань повинен бути документально оформленим. У ході перевірки отримана інформація фіксується у різного роду робочих документах і служить основою для здійснення остаточного висновку.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Для кожного історичного періоду розвитку обліку існували свої підходи щодо змістовності та обґрунтованості зобов'язань. Однак всі вони базувались тією чи іншою мірою на зобов'язальному праві. Відповідно до Н(П)СБО 1 зобов'язання - заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

2. Зобов'язання може бути визнане за умови дотримання таких вимог:

- його оцінка може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.

3. Зобов'язання слід класифікувати за такими ознаками: за об'єктами зобов'язань (зобов'язання з оплати праці, перед банками, зобов'язання за розрахунками зі страхування, за податками та ін.); за видами діяльності (зобов'язання, що виникають в результаті операційної діяльності, фінансової діяльності, інвестиційної діяльності); за термінами погашення (до одного місяця, від одного до трьох місяців, від трьох до шести місяців, від шести до дев'яти місяців, від дев'яти місяців до року); за видами погашення (погашені безготівковим шляхом, погашені товарами (роботами, послугами), погашені готівкою); за співвідношенням прав і обов'язків суб'єктів (односторонні, взаємні); за своєчасністю погашення (погашені вчасно, прострочені, пролонговані).

4. В П(С)БО 11 зобов'язання поділяють так: довгострокові; поточні; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів. До поточних зобов'язань включають: короткострокові кредити банків; поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; короткострокові векселі видані; кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги; поточну

заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, за розрахунками з бюджетом, за розрахунками з позабюджетних платежів, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків; поточні забезпечення; інші поточні зобов'язання. Структура довготермінових зобов'язань наступна: довгострокові кредити банків; інші довгострокові зобов'язання; відстрочені податкові зобов'язання; довгострокові забезпечення.

5. Для розкриття у пасиві Балансу (Звіту про фінансовий стан) інформації про довгострокові зобов'язання слід використовувати такі статті: «Довгострокові кредити банків»; «Довгострокові зобов'язання за векселями»; «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; «Довгострокові зобов'язання з оренди»; «Відстрочені податкові зобов'язання»; «Інші довгострокові зобов'язання», що підвищить інформативність фінансової звітності.

6. Метою аудиту зобов'язань є підтвердження аудиторським висновком інформації щодо повноти, достовірності, законності та об'єктивності здійснених і відображених у бухгалтерському обліку й звітності розрахункових операцій та заборгованості.

7. Методи контролю, які застосовуються при аудиті зобов'язань такі: нормативно-правове регулювання, тобто визначення законності заборгованості, правомірності господарських операцій, в результаті яких вона виникла; документальний, тобто перевірка документального підтвердження сум заборгованості, перевірка реєстрів синтетичного та аналітичного обліку у співставленні з даними первинних документів, розрахунково-обчислювальні перевірки та ін.; фактичний, тобто інвентаризація зобов'язань; аудиторський висновок про перевірку зобов'язань.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерський облік. Навчальний посібник / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза; За ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 672 с.
2. Вовк В. Ліквідність та платоспроможність: економічна суть та експертна оцінка / В. Вовк, О. Бугай // Галицький економічний вісник. – 2011. - № 3 (32). – С. 169-173.
3. Ганусич В.О., Вдосконалення обліку поточних зобов'язань / Ганусич В.О., Лоя М.І. Науковий вісник Ужгородського університету. - 2015. - Випуск 1 (45). Т.1. – С. 238-241.
4. Гнезділова О.М. Удосконалення методики аудиту зобов'язань / О.М. Гнезділова, І.В. Пушкар // Держава та регіони. – 2011. - № 1. – С. 79-82.
5. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 № 3125-ХІІ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Затока Т.В. Розкриття інформації про способи забезпечення виконання зобов'язань у звітності: напрями удосконалення / Т.В. Затока // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. - Випуск 2 (20). – 2011. - С. 212-220.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджено наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
8. Крупка Я.Д. Про нормативно-правове регулювання обліку інвестиційної діяльності підприємств / Я.Д. Крупка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 3. – С. 23-29.
9. Маркова Т.Д. Автоматизація фінансово-розрахункових операцій як чинник прискорення процесу господарської діяльності підприємств /

Т.Д. Маркова // Економіка харчової промисловості. - № 1(5). – 2010. – С. 35-39.

10. Марчак Н.В. Управління кредиторською заборгованістю як джерелом фінансування підприємств / Н.В. Марчак, О.О. Фокіна // Інноваційна економіка. – 2011. - № 3. – С. 237-239.

11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

12. Омецінська І.Я. Баланс як елемент формування інформаційного середовища / І.Я. Омецінська // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали III міжнар. наук. - практ. конф., 10-11 жовтня 2014 р. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – С. 94-95.

13. Омецінська І.Я. Порядок розкриття інформації про зобов'язання у балансі / І.Я. Омецінська // Економічний аналіз: зб. наук. праць. - 2013. – Вип. 14. – С. 221-227.

14. Організація і методика проведення аудиту: Навчально-практичний посібник / В.В. Сопко, В.П. Шило, Н.І. Верхоглядова, О.М. Брадул, С.Б. Ільїна. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 624 с.

15. Орлов І.В. Генезис поняття «зобов'язання» в юридичному та економічному напрямках бухгалтерського обліку / І.В. Орлов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. - № 1 (16). – 2010. – С. 170-177.

16. Остап'юк Н.А. Оцінка в бухгалтерському обліку та вплив інфляційних процесів / Н.А. Остап'юк // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського Науковий журнал. - № 3. – 2011. – С. 240-246.

17. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.

19. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.

20. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан; пер. с англ. под ред. В.А. Микрюкова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.

21. Тесленко Т.І. Облік і аналіз поточних зобов'язань / Т.І. Тесленко: автор. дис. на здобут. наук. ст. к.е.н. – Київ: Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, 2009. – 20 с.